

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.Драгоманова

КУЛІНЕНКО Лілія Борисівна

УДК 378.15

Формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу
"людина-техніка" в процесі навчально-виховної роботи

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2002

Дисертація є рукопис.

Робота виконана у Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор
ТАДІЯН Стелла Іванівна,
 Ізмаїльський державний гуманітарний
 університет, завідувачка кафедри
 математики та інформатики.

Офіційні опоненти: -доктор педагогічних наук, професор
СИДОРЕНКО Віктор Костянтинович,
 Національний педагогічний університет
 імені М.П. Драгоманова,
 завідувач кафедри трудового навчання і
 креслення;

- кандидат педагогічних наук, доцент
ЛЕВЧЕНКО Григорій Євменович,
 Президія АПН України, вчений секретар
 апарату президії АПН України

Провідна установа – Кіровоградський державний педагогічний
 університет імені В. Винниченка,
 кафедра педагогіки,
 Міністерство освіти і науки України,
 м. Кіровоград.

Захист відбудеться “ 19 “ грудня 2002 р. о 14.30 годині на засіданні
 спеціалізованої вченої ради Д. 26. 053. 01 в Національному педагогічному університеті імені
 М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету
 імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано.....13. листопада 2002р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Ю.О. Приходько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена пріоритетністю завдання сучасної загальноосвітньої школи щодо забезпечення її випускника готовністю до свідомого вибору активного подальшого життєвого шляху. Саме усвідомлення майбутнього, як зазначено у Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття), Законі України “Про загальну середню освіту”, у Державному стандарті освіти та проекті національної доктрини, є суттєвим у забезпеченні гармонії особистості, її можливості повніше розкрити свій потенціал. Тому перед старшою школою постає питання про організацію навчально-виховної роботи, спрямованої на створення умов забезпечення свідомого вибору професії.

Цілеспрямований вплив опосередкований соціальними, економічними і науково-технічними умовами. Сучасний розвиток України в ракурсі її ефективного входження у світовий простір в нових правових, матеріально-технічних умовах ставить певні пріоритетні напрямки включення молоді у розбудову держави, серед яких провідне місце займають технічні галузі. Виходячи з надбань науково-виважених позицій, технічні галузі розглядаються в цілісному і складному комплексі з активним включенням людини та її основних характеристик, які дозволяють розглядати діапазон професій за типом людина-техніка. Разом з тим, особливості становлення особистості старшокласників і, перш за все розвиток широкого діапазону індивідуальних і соціальних мотивів трудової діяльності, мотивів результативного і процесуального плану діяльності; характеру допомоги у визначені об’єктивних цілей праці, формування вміння враховувати умови праці; визначення основних цілей вимагає ґрунтовного дослідження педагогічних умов, які задовольняють вимоги щодо виваженого здійснення вибору.

Відомо, що існує широкий діапазон досліджень пов’язаних з вибором професії, але всі питання ставились не в педагогічній площині, а в рамках теорії виховання і виступали як її складова, що одержала трактування в професійній орієнтації.

Саме даний напрямок містить обґрунтовані дані щодо системи впливу на вибір професії відповідно до здібностей, нахилів і ринку праці. Дослідження Ф.Парсонса, С.Фукоями, Д.Сьюпера, М.Пряжнікова, Є.Клімова, Б.Кулагіна, О.Єлісеєва, В.Ядова, Д.Тхоржевського, В.Симоненка та інших довели, що традиційне управління профорієнтацією учнів реалізується через змістовний контроль за базовими професійно-пропедевтичними, профільними знаннями та практичними вміннями. При цьому забезпечуються певні підстави для прогнозу вибору подальшого професійного життєвого шляху, опанування фахом, включення до активного соціального життя. Показано, що функціональна роль професіоналізму людини, яка працює з технікою, є очевидною. Як свідчать спеціальні дослідження у цій галузі (М.Мусалієв, Н.Ніфонтов, А.Фурман, П.Юцявичене), нині бракує

науково обґрунтованої і практично вивірної системи профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі, в якій чітко визначалась би підсистема профорієнтації, зокрема на технічні професії. У зв'язку з цим постає комплекс взаємопов'язаних педагогічних проблем профорієнтаційного змісту.

Проблема вибору професії, педагогічної системи, як цілісності, яка б ефективно втілювалась на рівнях готовності старшокласників у площині загальної педагогіки щодо професій типу „людина-техніка” до сьогодні не ставилась. Саме недостатність наукових даних про закономірності формування готовності старшокласників до свідомого вибору професії зумовила необхідність наукового пошуку щодо педагогічних технологій більш результативної професійної орієнтації учнів.

Актуальність означеної проблеми підсилюється наявністю опосередкованого фактора інтенсивного розвитку України, яким виступає кадрове забезпечення сектору економіки. Разом з тим, за результатами проведених педагогічних досліджень (Т.Кларін, В.Беспалко, А.Фурман, П.Юцявичене, І.Якиманська, І.Бех, М.Мусалієв, М.Ніфонтов, І.Кон та інші) соціально престижними у даний час виступають професії нематеріальної сфери виробництва, саме тому у контексті вищезазначеного підвищується соціально-економічна роль групи професій типу “людина–техніка”, що забезпечують економічне зростання України.

Серед основних питань, які потребують педагогічного дослідження можна виділити такі, як: умови здійснення профорієнтації в окремому напрямку (технічні професії); - вплив навчання на вибір старшокласників як суб'єктів безпосереднього професійного вибору; - вимоги до сучасного етапу соціально-економічного розвитку; - характер забезпечення ефективності професійної орієнтації старшокласників з метою формування їх готовності до вибору професії; - зразок використання сучасних психолого-педагогічних підходів у межах окресленого фахового напрямку і т.д.

Отже, актуальність педагогічного вивчення проблеми формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу “людина – техніка” зумовлена потребами в кадровому забезпеченні, та значимістю професій типу “людина – техніка”. Наукове осмислення піднятих питань дозволить виявити пріоритетні напрямки педагогічної системи, реалізація якої забезпечить у соціальному секторі економіки професіями типу “людина-техніка”.

Вище названі положення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: “Формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу “людина-техніка” в процесі навчально-виховної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Напрямок наукового пошуку - “Професійно-педагогічна спрямованість у системі підготовки молодого вчителя як засіб формування психологічної стійкості його діяльності” (№ 1870080789). Автором досліджувався вплив змістовно-процесуальних компонентів системи профорієнтаційної роботи в старшій школі на ефективність системи орієнтації на професії “людина-техніка”. Тема затверджена на засіданні Ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол. № 6 від 27.01.99) та схвалена на засіданні бюро наукової ради НАН України з проблем педагогіки і психології (протокол. №2 від 20.03.00).

Мета дослідження полягала в теоретичному обґрунтуванні та розробці педагогічних ефективних умов, що сприяють формуванню готовності старшокласників до свідомого вибору технічних професій.

Об’єкт дослідження – готовність особистості старшокласника до свідомого вибору професії.

Предмет дослідження – процес формування готовності старшокласників до свідомого вибору професії типу “людина – техніка”.

Завдання дослідження:

- провести теоретичний аналіз проблеми формування готовності в умовах навчально-виховного процесу школи;
- виявити педагогічні показники ефективності педагогічної системи профорієнтації учня старшого шкільного віку щодо готовності вибору технічних професій;
- розробити модульно-технологічний, педагогічний підхід до професійної орієнтації старшокласників на технономічні професії в умовах функціонування загальноосвітньої школи;
- експериментально перевірити ефективність розробленого технолого-педагогічного підходу до формування готовності старшокласників щодо вибору технічних професій та апробувати педагогічну технологію його впровадженням в практику професійної орієнтації старшокласників на технономічні професії.

Методологічна та теоретична основа дослідження: концептуальні ідеї теорії пізнання щодо єдності діяльності та свідомості; соціальної природи особистості; об’єктивних закономірностей, взаємозв’язку, взаємозалежності та взаємозумовленості педагогічних явищ і процесів, детермінація їх об’єктивними та суб’єктивними факторами; методологічним орієнтиром виступав системний підхід як різнобічний та багаторівневий засіб аналізу досліджуваної педагогічної дійсності; технолого-педагогічні концепції та підходи: технологічний підхід у педагогіці (М.Кларін, В.Беспалько), модульно – розвиваючий підхід у

навчальній технології (А. Фурман, П.Юцявічене), особистісно орієнтований підхід до навчання (І.С. Якиманська, І.Бех); концепції професійного відбору на технічні професії (М.Мусалієв, М.Ніфонтов та інші).

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягала у конкретизації сутності феномена “готовність старшокласника до вибору професії”; визначенні педагогічної системи критеріїв професійної орієнтації старшокласників загальноосвітніх шкіл: адекватності, усвідомленості і референтності; розробці науково-методичного забезпечення процесу професійного орієнтування старшокласників за модульною технологією, яка включає мотиваційний, інформаційний, діагностико-корекційний та проєктивний модулі; обґрунтуванні ефективності модульної технології професійної орієнтації старшокласників загальноосвітніх шкіл на технічні професії.

Практична значущість дослідження. Визначено комплексно-модульний підхід до професійного орієнтування старшокласників на технічні професії та змістовні структури діагностико-корекційних професійно-технічних проб і тестів, що можуть стати основою діагностико-корекційних програм професійного орієнтування старшокласників; підготовлено методичні матеріали для діагностування стану готовності старшокласників до свідомого вибору професії типу “людина-техніка”; застосовано у практиці старшої школи факультатив “Вибір технічних професій”.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення, аналіз та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; теоретичне моделювання системи профорієнтаційно-педагогічних модулів, педагогічних профорієнтаційних засобів (системи “технічних професійних проб”, програми проєктування професійної кар’єри; критеріїв оцінки ефективності профорієнтаційної роботи); емпіричні: педагогічне спостереження, тестування; аналіз продуктів навчально-пізнавальної та професійно-трудової діяльності старшокласників; опитувальні методи; експериментальні: діагностичний, констатуючий та формуючий експерименти; методи математичної статистики.

Дослідження проводилося поетапно.

На попередньому етапі (1996 – 1997 рр.) визначалась актуальність проблеми, уточнювався дослідницький апарат; вивчався й узагальнювався масовий, передовий і новітній вітчизняний та зарубіжний досвід профорієнтаційної роботи в старшій школі.

На теоретико-пошуковому етапі (1998 – 1999 рр.) розроблялася програма і методика формуючого експерименту, проводилося діагностичне вивчення стану профорієнтаційної роботи в сучасній старшій школі та констатуючого експерименту, паралельно уточнювалася робоча гіпотеза.

На третьому, експериментальному етапі (1999 – 2000 рр.) апробувалась авторська програма дослідження, визначалася педагогічна технологія її втілення, виявлялись умови, принципи і вимоги щодо ефективної профорієнтаційної роботи в старшій школі та формування готовності старшокласників до свідомого вибору технічних професій.

На заключному етапі у 2001 р. здійснювалась обробка набутих експериментальних даних, вивірялась порівняльна ефективність традиційної й експериментальної систем, впроваджувались у практику методичні рекомендації щодо профорієнтації, формувалися висновки.

Базою дослідження виступили школи: ЗОШ Одещини та Кривого Рогу. Загальний масив досліджуваних склав 354 осіб, дослідно-експериментальною роботою було охоплено 280 учнів старших класів, 32 учителя трудового навчання, 42 студенти інженерно-педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася: а) теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень, узагальнень і висновків роботи; б) застосуванням системи взаємодоповнюючих теоретичних та емпіричних методів дослідження, адекватних його меті та завданням; в) підтвердженням робочих гіпотез проведеним експериментальним дослідженням; г) використанням методів математичної статистики для оцінки результатів дослідження; д) репрезентативністю вибірки респондентів; є) перевіркою результатів дослідження під час впровадження їх у практику профорієнтації в старших класах загальноосвітньої школи.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на міжнародній, (м.Донецьк, 2001р.), Всеукраїнській (м.Київ, 2000р.) та регіональних науково–практичних конференціях, обговорювалися на засіданнях кафедр педагогіки та психології, загальноінженерних дисциплін Ізмаїльського державного педагогічного інституту. Впровадження результатів дослідження відбулося в Ізмаїльському державному педагогічному інституті (довідка № 2/15 від 30.10.2001 ІДПІ) шляхом організації профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в ході педагогічної практики, а також у роботі базових шкіл зазначеного вузу, в школах м. Ізмаїлу (довідка № 156 від 20.09.2001; довідка від № 295 від 19.09. 2001) шляхом впровадження результатів і рекомендацій у практику роботи старшої ланки загальноосвітньої школи.

Результати дослідження викладено в 7 публікаціях, із них 5 у фахових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (250 найменувань) та 11 додатків. Загальний обсяг 230 сторінок,

із них основного тексту 165 сторінок. Дисертація ілюстрована 26 таблицями, 12 схемами та 24 рисунком.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, методи наукового пошуку, завдання дослідження, сформульовано наукову новизну, практичну значущість одержаних результатів.

У **першому розділі** “Підготовка старшокласників до свідомого вибору технічних професій” у відповідності до логіки системного пошуку проаналізовано науково-теоретичні аспекти проблеми профорієнтації старшокласників на технономічні професії, обґрунтовано сутність та структуру понять “професійна орієнтація”, “готовність до свідомого вибору професії”, “технономічна профорієнтація”.

Теоретичне вивчення педагогічних підходів в профорієнтації свідчить, що існує протиріччя між безперервністю досвіду і динамічним життям. Розв'язання протиріччя будується у теоретичній площині і вирішується в основному у трьох напрямках: перший пов'язаний з технологіями навчання, другий передбачає організаційні засоби перебудови навчання, третій пов'язаний з розвитком не навчальних форм (К.АбдульхановаСлавська, А.Алексюк, Т. Артем'єва Б.Федоришин). Дослідження з проблеми профорієнтації, доводять сутність напрямку, перш за все, як соціального явища, вказуючи на багатоаспектність, цілісність системи науково – практичної діяльності суспільних інститутів, відповідальність за підготовку підростаючого покоління до вибору професії і вирішального комплексу соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-фізіологічних завдань з формування фахового самовизначення такого рівня, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості і запитам суспільства в кадрах високої кваліфікації (К.АбдульхановаСлавська, А.Алексюк, Т. Артем'єва Б.Федоришин).

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив наявність певних напрямків професійної орієнтації як комплексного соціального, психологічного, педагогічного, демографічного явища, яке дало можливість виділити шість найбільш актуальних методологічних проблем, пов'язаних з розробкою наукової парадигми профорієнтації, а саме: 1) професійної придатності/ непридатності і стилю професійної діяльності (О.Борисова, Є.Клімов, І.Карцев, І.Назимов, Л.Меншикова, В.Мерлін, К.Гуревич); 2) активності / пасивності впливу соціальних інститутів на ситуацію вибору професії (Ф.Парсонс, С.Фукояма, М.Пряжніков); 3) змістового масштабу професійного орієнтування – вузько / широко спрямоване; 4) вікової специфікації профорієнтування – рання профорієнтація/ профорієнтація при розвинутому усвідомленні; 5) професіографічних орієнтирів – модель фахівця / сукупність професійно-особистісних якостей; 6) професійної соціалізації –

орієнтування на ринок професійної праці і соціально-професійну кар'єру / орієнтування виключно на професійні вимоги (Д.Сьюпер, Є.Клімов, В.Сахаров, Б.Федоришин, Н.Степаненков, В.Шадріков).

Сучасні дослідження з проблеми профорієнтації концентруються за певними напрямками: методологія профорієнтації (Є.Клімов) розробка системного підходу (В.Сахаров, Н.Степаненков); умови здійснення системи профорієнтації як дидактичної структури забезпечення самооцінного інструментарію школярів (Б.Федоришин); профдіагностична функція профорієнтації (В.Шадріков, М.Воронін, Ю.Забродін); теорія мотивації професійного вибору (Є.Павлютенков); культурологічні аспекти в процесі підготовки учнів до свідомого вибору професії (Г. Шевченко) та інші.

Вважається, що значним недоліком профорієнтації у навчально-виховному процесі є її націленість на “середнього” учня (В.Сахаров, Н.Степанков); відсутність індивідуального, диференційованого підходу до особистості того, хто обирає професію; використання здебільшого словесних, декларативних методів без надання можливості кожному спробувати себе в різних видах діяльності (В.Шадріков, М.Воронін, Ю.Забродін, Є.Клімов, Є.Павлютенков, Г.Шевченко)..

У сучасних наукових і нормативно-методичних документах вирізняються різноманітні підходи щодо структурного складу профорієнтації. Так, триетапна структура профорієнтації Д.Тхоржевського включає профосвіту, або профінформацію, профконсультацію і працевлаштування; чотирикомпонентна системна структура профорієнтації Б.Федоришина передбачає організаційно-функціональну, логіко-змістовну, особистісну й управлінську підсистеми; а семикомпонентна структура профорієнтації школярів В. Василькова охоплює— професійну: освіту, виховання, активізацію, психодіагностику, консультацію, профвідбір, адаптацію та інші.

Спеціалісти наголошують, що суттєвим є те, що за певних розбіжностей у зазначених системах профорієнтаційна робота визначається складовою інтелектуальної можливості учнів, її структура відповідає не лише безпосередньому послідовному просуванню школяра до вибору майбутньої професії, але й рівню, опосередкованому функцією управління (Є.Клімов, В.Сахаров, Б.Федоришин, Н.Степаненков, В.Шадріков). Практично всі дослідники звертають увагу на необхідність розкриття своєрідності техніки як предмета професії (О.Борисова, Є.Клімов, І.Карцев, І.Назимов, Л.Меншикова, В.Мерлін, К.Гуревич).

З огляду на різноманітність сучасної техніки, її призначення та використання виділяють кілька груп машин (Л.Боголюбов); з метою інформаційного забезпечення технічних галузей політехнічного навчання в загальноосвітній школі створено тезаурус техніки, який є “чутливим інструментом для виявлення нових, перспективних напрямів

політехнічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл” (Д.Тхоржевський); у залежності від основної функції розроблено типи операторської діяльності (Б.Ломов,), тощо.

Відповідно до вимог, які техніка ставить перед людиною, професії сфери “людина-техніка” поділяють на три групи (М.Мусалієв, М.Ніфонтов, В.Ядов), які пов’язані: із створенням, випробуванням, складанням технічних пристроїв; експлуатацією технічних пристроїв; ремонтом технічних пристроїв (М.Мусалієв).

Професійна орієнтація розглядається у динаміці розвитку і вважається представниками шкіл комплексним соціальним, педагогічним, соціально-психологічним та демографічним явищем. Вона має певні вирішальні ознаки, які по передусім супроводжуються низкою сучасних методологічних проблем: професійної придатності, активності впливу соціальних інститутів; масштабу змісту, вікової специфікації; професіографічних орієнтирів; спрямованості на професійну соціалізацію.

На сучасному етапі науковий пошук суто педагогічних досліджень спрямований на активну розробку трьох основних напрямків: пошуку нових методичних підходів, диференціювання умов ефективного управління системи профорієнтації школи, розробки нових педагогічних технологій і навчальних форм(Є.Клімов, Р.Каверієн, В.Гаврилов). Не дивлячись на вагомість одержаних результатів, залишається нерозв’язаною низка педагогічних проблем профорієнтації учнів в навчально-виховному процесі, яка вимагає вирішення. До пріоритетних і визначених реальною практикою проблем можна віднести: виявлення критеріїв ефективності профорієнтації, технологічних засад педагогічного моніторингу формування готовності професійного вибору, з’ясування причин професійно-орієнтаційної невизначеності випускника тощо.

Отже, аналіз теоретичних і практичних педагогічних аспектів проведення профорієнтації старшокласників на технономічні професії дав можливість виявити відсутність розробок з певних теоретико-технологічних проблем: так відсутня чітка проробленість параметрів ефективності профорієнтаційної роботи в сучасних умовах навчально-виховного процесу, яка б могла мати певний технологічний рівень (служувала б практичним критерієм в оцінці педагогічної системи профорієнтації); недостатність комплектації технолого-педагогічної бази для ефективної орієнтації на технічні професії; не приділяється належна увага в системі технономічної професійної орієнтації соціально-педагогічному проектуванню життєвого шляху людини засобами професій типу „людина-техніка” та складових готовності старшокласника до професійного вибору в площині професійної кар’єри як майбутнього технічного працівника.

Другий розділ - “Параметричні і технолого-педагогічні основи експериментальної моделі профорієнтації як педагогічної системи” присвячений опису теоретичних підходів і

практичного вивчення розробленої авторської узагальненої схеми параметричного оцінювання профорієнтації на технономічні професії як педагогічної системи, яка ґрунтується на результатах проведеного експерименту.

Нами здійснене проектування експериментального дослідження, яке проводилось за логікою порівняння двох типів моделей – “моделі професійної орієнтації” і “моделі попереднього професійного вибору”.

Проведене нами дослідження показало, що до головних параметрів першої моделі слід внести такі: організаційні – організаційна узгодженість; технологічні – об’єктивна спрямованість, суб’єктивна спрямованість, структура і послідовність, врахування параметра професії; другої – адекватність, усвідомленість, референтність. У ході експерименту розроблено структуру і показники визначених параметрів.

Широкомасштабне вивчення ефективності моделей показало, що друга модель у навчально-виховному процесі школи виконувала функцію пропедевтичного спрямування, яка у результативності фіксується як певний, набутий старшокласниками, рівень готовності до свідомого вибору професії. Опосередкованість впливу пов’язана із виявленою в експерименті сутністю параметрів, яка пов’язана з адекватністю, усвідомленістю і референтністю.

Дослідження показало, що адекватність вибору виступає як сукупність таких показників, як теоретична обізнаність, практична підготовленість та професійно-психологічна розвиненість в їх відповідності до вимог професії. Виявлено, що “Теоретична обізнаність” залежна від базових дисциплін для технічних професій (фізика, хімія, трудове навчання) і встановлюється за результатами їх вивчення, “практична підготовленість” опосередкована аналізом “технічних професійних проб”, а “психологічна розвиненість” детермінована інтелектуальним рівнем, що зображує виконання завдань невербального типу.

Виявлено умови оцінювання адекватності вибору які мають такий алгоритм: встановлення потенційних можливостей старшокласника щодо професійної діяльності; визначення попереднього професійного вибору старшокласників; зіставлення потенційних можливостей та актуального вибору.

До другого параметру нами віднесено усвідомленість, яка розглядалася в результаті одержаних даних, як рефлексивне подання важливих сторін професійного світу. З метою здійснення параметричної оцінки визначено, що слід змістовно вирізняти значну частину, а саме: усвідомлення змісту та умов технономічної праці, вимог технономічних професій і знання власних можливостей, професії як способу реалізації власних соціальних проектів.

Доведено, що в залежності від змістовних сторін, на які спирається старшокласник при виборі професії, вирізняються показники усвідомленості. Окремими показниками визначено

усвідомлення змісту професії та умов професійної діяльності, вимог до фахівця та шляхів соціалізації засобами професійної діяльності.

Третьою складовою за даними експерименту є *референтність професійного вибору*, яка характеризує якісну сторону і визначена нами, як показник для з'ясування міри педагогічного впливу на професійний вибір. Способом встановлення референтності відносно професійного вибору виступив метод попарних порівнянь, що визначив рейтинг заявлених 4 базових установ профорієнтації: школи, виробництва, сім'ї та інших. Відповідно до цього виявили в результаті розробки такі типи референтності: шкільна, позапедагогічна, сімейна, виробнича.

Показником оцінки ефективності професійної орієнтації в школі виступав рейтинг шкільної профорієнтації у виборі професії.

Виявлена певна залежність, яка пов'язана з навчально-виховним процесом і ґрунтується на розумінні того, що система профорієнтації з точки зору "способу", яким вирішуються профорієнтаційні завдання, вирізняється організаційними і власне технологічними параметрами.

За нашими даними організаційну узгодженість можна віднести до організаційно-педагогічного чинника, який визначає міру відповідності педагогічного процесу профорієнтаційного впливу на учнів. Узгоджуватися можуть: спрямованість, зміст, методи, форми профорієнтації тощо. Одержані дані дають підставу вирізняти внутрішню (внутрішньошкільну) і зовнішню (міжсуб'єктну) узгодженість. Внутрішня узгодженість передбачає встановлення міжпредметних зв'язків в профорієнтаційній підготовці, зовнішня - координацію завдань і вимог, підходів щодо професійної орієнтації, які втілюють профорієнтаційну програму в навчально-виховний процес школи..

Для аналізу шкільної профорієнтації старшокласників на технічні професії було визначено домінуючі ознаки узгодженості, а саме: у типі внутрішньої узгодженості - наявність у профорієнтаційних планах та їх впровадженні системи міжпредметних зв'язків; у типі зовнішньої узгодженості існування спільно скоординованих планів профорієнтаційної роботи з батьками та виробництвом (або позашкільними навчально-виховними закладами).

Аналіз роботи показав, що технологічно-педагогічними показниками (чинниками) профорієнтації виступає: структурованість, що відображає компонентний склад (послідовність) профорієнтації як її технологічної основи. Педагогічна система впливу на формування у старшокласників свідомого вибору професії типу „людина-техніка” показала, що важливість втілення технологічної основи включає об'єктивні оцінки обраного варіанту в конкретній школі. З метою оцінки профорієнтаційної системи вирізняємо неструктуровану і “традиційно” структуровану профорієнтацію, представлено авторську діяльнісну позицію

щодо структури профорієнтації. Опірається вона на : професійну мотивацію, професійне інформування, професійну діагностику, проектування професійної кар'єри. Проміжним типом вважалася профорієнтація за запитами. Отже, за суб'єктивним спрямуванням виділено: загально-фронтальну, вибірково-індивідуальну та індивідуальну профорієнтацію; за об'єктивним спрямуванням виявлено - “масштаб” об'єкта профорієнтації від конкретних професій до галузей промисловості, класів, типів професії тощо.

Таким чином, за об'єктивним спрямуванням вирізняють профорієнтацію на окремі професії, профорієнтацію на галузь промисловості, профорієнтацію на тип професії; предметно-професійне врахування - використання предмета професійної діяльності відповідно до технічного мислення, що зумовило розподіл технічних професій за “фізичною природою техніки”, відповідністю до специфічності знань. Технічні професії деталізуються через основні види роботи з: а) механічними пристроями; б) електроприладами, устаткуваннями, машинами тощо; в) електронною технікою. Крім того, необхідним стало врахування творчих або виконавчих моментів професійної діяльності.

З метою діагностики і корекції професійно важливих якостей відносно технономічних професій включено шість різновидів професій, що визначені за допомогою комбінування “фізичної природи техніки” і творчого/ виконавчого напрямку завдань.

Модель експериментального дослідження технономічної профорієнтації щодо формування готовності старшокласників до свідомого вибору професій типу „людина-техніка” містить такі елементи:

1) чотирикомпонентну структуру профорієнтації, яку скують – мотивація (формування мотивів вибору технономічних професій), інформування (розширення знань), діагностування (вивчення і корекція власних можливостей) і проектування (створення соціально-професійного проекту);

2) диференціювання технічних професій за шістьма типами і за двома групами властивостей: фізична природа технічних приладів і продуктивний (творчий) або непродуктивний) характер виконання професійних завдань;

3) застосування педагогічних і діагностико-корекційних технологій профорієнтування через модульну структуру в навчальному процесі і через типові завдання у професійних пробах.

Виходячи із результатів дослідження, вказані вище результати були реалізовані при розробці змісту факультативного курсу “Технічні професії” для учнів 9-10 класів, який містить чотири змістовних блоки: мотиваційний, інформаційний, діагностичний і проєктивний, в яких вирізняються теоретична і практична частини. Теоретична частина

містить педагогічну складову вивчення “образу “Я”, вивчення світу технічної праці і технічних професій.

Кожен модуль відповідає певній фазі професійного становлення і є своєрідним й необхідним етапом у формуванні готовності старшокласників до свідомого вибору технономічних професій.. Загальна послідовність модулів відповідає динаміці розгортання діяльності: мотив, ціль, орієнтовна основа, дії.

У третьому розділі “Особливості становлення готовності старшокласників до свідомого вибору професії” висвітлено формуючий експеримент з формування готовності старшокласників до свідомого вибору технічних професій та практичні результати вивчення технономічної профорієнтації за зазначеними напрямками.

На першому етапі дослідження проведено з'ясування стану педагогічного впливу , рівня готовності старшокласників до вибору професій, діагностичне обстеження профілю. Визначено стан готовності до обрання технономічної професії як наявність попереднього рішення про обрання майбутньої професії та мотивацію професійного вибору технономічних професій (адаптовано методику Є.Павлютенкова й авторські опитувальники).

Результати вивчення переконливо ілюструють наявну проблему в профорієнтаційній роботі у напрямку технономічних професій. Так, майже 55% старшокласників не визначилися у змісті майбутнього життя, причинами виступили, різні об'єктивні і суб'єктивні обставини і причини. Особливо привертає на себе увагу той факт, що учні десятих класів знижують інтерес до професії, їх невизначеність частково пояснюється, як виправдана і пов'язана з наявністю певного часу, що залишився у майбутньому для вивчення. У всієї кількості старшокласників, що брали участь у експерименті, технічні професії обрали лише 18%. Кількість і якість одержаний даних свідчить про неготовність старшокласників до свідомого вибору професії. Розроблена в результаті експериментального дослідження модель профорієнтації у навчально-виховному процесі була використана під час організації і проведені формуючого експерименту, в якому було задіяно 280 учнів старших класів.

Загальна послідовність організаційно-педагогічних етапів формуючого дослідження будувалася за принципами диференціювання і була такою: загальна профдіагностика інтересів і нахилів учнів; експрес-діагностика за параметрами: технічність, усвідомленість, референтність, попередній вибір; педагогічна робота з учнями, що не мають негативного вибору з напрямів технічних професій; уточнення запитів і порядку проходження модулів: педагогічна робота із старшокласниками, які визначили свій майбутній шлях у технічному напрямку (предметно зорієнтована група), і педагогічна робота з групою, члени якої не визначилися (соціально зорієнтована і суб'єктно зорієнтована групи).

Диференціація роботи в модулях проводилася в залежності від центрації інтересів учнів. Спостереження за змістом того, що цікавить учнів у спеціальності, дозволило виділити три типові моделі центрацій учнів при виборі професії: зосередженість на змісті професії, на “розвивальних можливостях” професії, на “соціалізації” засобами професії.

Головним в організації процесу профорієнтаційної роботи було забезпечення її узгодженості (міжпредметні та галузеві зв'язки). Принципову технологічну модель у формуючому експерименті було визначено такими позиціями: модульність (від “входу”; чотирикомпонентна структура); технологічність (модулі цілей, та контролю, методичне матеріально-технічне забезпечення модулів); особистісний підхід (індивідуалізований вибір напрямку у факультативній роботі; чітка спрямованість модулів, індивідуалізація проєктів); факультативно-консультативна форма занять (9-10 кл.– факультатив, 11 кл. – консультування); шестикомпонентна структура технічних проб.

Експеримент проводився індивідуально з учнями та їхніми батьками, Якісний аналіз у формуючому експерименті дозволив виявити структуру готовності до вибору професії, компонентами якої було визнано: особистісну готовність яка є показником сформованості відповідної спрямованості, саморегуляції і самооцінки учня, що потребує довготривалого виховання; інтелектуально-діяльну готовність, яка відображає рівень сформованості професійної діяльності (підготовленість) або здатності до її опанування, інформаційну готовність - володіння відповідною актуальною інформацією, яка не стосується індивідуальних характеристик.

Аналіз експериментальних матеріалів здійснювався за певними параметрами. Проведення формуючого експерименту показало, що цілеспрямований педагогічний вплив, за розробленою системою, стимулює результат готовності учнів до свідомого вибору професії. З метою виявлення ефективності запропонованого підходу був проведений контрольний експеримент.

Щодо визначеності у професійному виборі, то результати аналізу відповідей на питання опитувальника в експериментальних класах значно вищі, ніж у контрольних. Саме цей контингент школярів, які не визначились, склав групу факультативу у значній своїй частині.

Отже, заняття за логікою диференційованого підходу, що має структурно чітку виваженість (диференціація модулів, диференціація предметних форм, типологія професійно-технічних проб), дав позитивний результат. Як свідчать кількісні дані, в експериментальних класах спрямованість на технічні професії складала в 10 кл. – 73%, в 11 кл. – 72%, в той час як у контрольних класах відповідно - 28% і 52%.

Окремим у дослідженні було питання про взаємний вплив і стійкість зв'язків між рівнем засвоєння базових дисциплін і профорієнтаційним вибором учня. Аналіз результатів діагностування окремих параметрів теоретичної підготовленості старшокласників свідчить, що існує зворотній зв'язок, а саме: у респондентів, які брали участі у формуючому експерименті виявлено покращення результатів з базових дисциплін. Середній показник в 11 експериментальному класі складав 9,05%, а в 11 класі (контрольному) – 8,31%.

У формуючому експерименті постійно здійснювались діагностичні зрізи, які проводились з використанням технічних проб. Результати показали, що істотні зміни навичок професійної діяльності відновлюються лише за тривалий час. Професійні проби у короткі терміни виступили засобом діагностування і корекції намірів.

Якісний аналіз результатів дослідження свідчить, що існують суттєві зміни, які відбувалися у становленні особистісних якостей старшокласника. Так негативне ставлення змінилося на позитивне ставлення до професії. Зріс рівень зафіксованої окремої прояви, що свідчить про усвідомлення можливості реалізувати себе в житті, чому слугували, зокрема проекти, які склалися у рамках модуля “Проектування”. Високих показників набувають такі параметри, як усвідомленість та адекватність вибору.

Результат факторного аналізу показав провідну значимість саме таких показників, як усвідомленість, адекватності щодо технономічних професій. Якісна інтерпретація отриманих даних вказує на необхідність у педагогічному процесі в рамках профорієнтаційної роботи концентрувати зусилля не стільки на “результативності” професійних проб або “швидкому опануванню” основ професії, скільки на розумінні сутності світу технічних професій, людини з її широкими можливостями і завдання чіткого соціально-професійного вектора, де професія виступає ефективним засобом соціалізації. Встановлено, що у експерименті, який проводився за мотиваційним, інформаційним та проектувальним модулями, учнів, що мали сформовану готовність щодо попереднього вибору технономічних професій було набагато більше, ніж учнів старших класів, котрі приймали участь у констатуючому експерименті. Тобто, звернувшись до результатів констатуючого експерименту, слід зазначити наявність неготовності в професійній орієнтації у сучасних випускників шкіл. Дані висновки ґрунтуються на таких показниках, як параметри невизначеності професійного вибору, неадекватно реаліям системи сформованих професійних мотивів; низький рівень профорієнтаційної культури старшокласників щодо технономічних професій; система професійної орієнтації в практиці сучасної школи є не збалансованою: програми профорієнтаційної роботи в школі педагогічними суб'єктами не достатньо координуються (низька “узгодженість”).

Аналіз статистично значимих залежностей параметрів визначених методом факторної ротації показав найбільший вплив чинника “усвідомленості” на решту показників. Отже, завдання профорієнтації на технономічні професії має ставитися не в аспекті попередньої підготовки до професії, а в напрямку глибокої рефлексивної проробки змісту діяльності, власних можливостей і соціального професійного проектування.

Виконане дослідження, конкретні дані експерименту, виявлені закономірності дозволили зробити певні підсумки узагальненого характеру.

Висновки:

У дисертації наведено теоретичне узагальнення, нове вирішення наукової проблеми формування готовності старшокласників до вибору професії. Розроблено новий підхід до розв’язання педагогічної проблеми формування готовності старшокласників до компетентного свідомого вибору професії типу „людина – техніка”.

1. На сучасному етапі рівень готовності старшокласників до свідомого вибору професій типу „людина-техніка” у навчально-виховному процесі зафіксований, як недостатній, і проявляється у практиці невизначеного професійного вибору, що в свою чергу негативно впливає на подальше життя старшокласників. В педагогічних дослідженнях і в межах нашого дослідження предмету готовності особистості старшокласника до свідомого вибору технічних професій та профорієнтація учнів як соціальне питання не ставилось. Здебільшого проблема технономічної профорієнтації розв’язувалась в науково-дослідницькому плані в напрямку професійного відбору.

2. Аналіз методологічних підходів до профорієнтації на технономічні професії засвідчив відсутність чіткої педагогічної парадигми, що пов’язано з не розробленістю окремих напрямків, до яких можна внести професійну придатність; активність соціальних інститутів в профорієнтації; вікову специфікацію профорієнтаційної роботи; професіографічні орієнтири; спрямованість на професійну соціалізацію тощо. Завдання забезпечення готовності до компетентного вибору, технономічних професій практично не розв’язувались.

3. Результати проведеного констатуючого експерименту свідчать про значну невизначеність професійного вибору старшокласників, неадекватність і поверховість їх професійних мотивів; здебільшого низький рівень профорієнтаційної культури щодо технономічних професій. Система професійної орієнтації в практиці сучасних закладів освіти третього ступеня вирізняється незбалансованістю, слабкою координацією профорієнтаційних програм, що здійснюються різними педагогічними суб’єктами в школі.

4. У межах проведеного дослідження визначені, описані і апробовані педагогічні умови професійної технономічної профорієнтації, які спрямовані на удосконалення показників через ефективність здійснення професійної орієнтації, її “педагогічного інструментарію”: способів організації, технологічних схем, технолого-педагогічних підходів тощо. Набула подальшого розвитку система оцінювання ефективності педагогічного впливу з профорієнтації, визначено комплекс параметрів профорієнтаційної роботи в сучасній школі (усвідомленість, адекватність, референтність вибору), які розробили на теоретичному та практично-технологічному рівнях, і можуть слугувати критеріями ефективності застосованої педагогічної системи профорієнтації.

5. Практичним втіленням авторської педагогічної системи профорієнтації на засадах визначеного критерію (модульно-технологічного підходу) пропонується розроблений факультативний курс, як ефективна форма профорієнтації, що передбачає у процесі формування готовності послідовність таких компонентів, як мотиваційного, інформаційно-змістовного, діагностико-корекційного і проектувального. Важливим здобутком у формуванні готовності старшокласників до свідомого вибору професії відносно технономічних професій стала шестикомпонентна структура професійно-технічних проб.

6. Результати формуючого експерименту довели ефективність модульного чотирикомпонентного підходу в організації навчально-виховного процесу і консультаційної допомоги. Аналіз статистичного зв'язку встановлених параметрів методом факторної ротації дав змогу визначити найбільший вплив чинника “усвідомленості” на решту показників.

7. Інтерпретація одержаних в експериментальному дослідженні результатів дозволяє зіставити розроблені і апробовані педагогічні умови професійної орієнтації і показники готовності старшокласників до вибору професії, які свідчать, що в реальній педагогічній практиці завдання профорієнтації щодо формування готовності до вибору технономічних професій важливо ставити не стільки в аспекті попередньої підготовки до професії, скільки в напрямку глибокої рефлексивної проробки змісту діяльності, власних можливостей і соціального професійного проектування.

Проведене дослідження дає можливість на якісно новому рівні розв'язати питання професійної технономічної орієнтації старшокласників та формування їх готовності до свідомого вибору професій типу „людина-техніка”. Водночас поставлені у дослідженні завдання не вичерпують всіх нових питань теоретичного і практичного плану, тому потребують подальших досліджень, рішення таких проблем, як деталізація професійних модулів, щодо окремих спеціальностей, проробка технологічних варіантів, діагностично спрямоване вивчення відомих результатів вибору щодо різних технономічних спеціальностей тощо.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Куліненко Л.Б. Основні напрямки профорієнтаційної роботи в сучасній школі // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2000. – Вип.9. – С.83-87.
2. Куліненко Л.Б. Консультативна допомога у професійному самовизначенні учнів // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): Збірник наукових праць. – Київ: Пед. думка, – Кн. II. 2000.- 340с.
3. Куліненко Л.Б. Вивчення мотивів вибору старшокласниками майбутньої професії “людина–техніка” // Наша школа. – 2001. – №1.- С.12-15.
4. Куліненко Л.Б. Готовність старшокласників до вибору професії “людина – техніка” у сучасних умовах // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2001. – Вип.10. – С.63-66.
5. Куліненко Л.Б. Системність профорієнтаційної роботи в сучасній загальноосвітній школі // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2001. – Вип.11.- С.58-62.
6. Куліненко Л.Б. Здійснення зв'язку теорії з практикою і розширення політехнічного кругозору студентів під час розв'язування задач з фізики // Науковий вісник ВДУ. – Волинь, 1997. - №4.- С.77-78.
7. Куліненко Л.Б. Технологія профорієнтації старшокласників на технічні професії // Технологічний підхід у дидактиці. Модульне навчання професій: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (16 січня 2001р.). – Донецьк: ДПО ІПП, 2001. – С. 14-16.

Куліненко Л.Б. Формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу “людина – техніка” в процесі навчально-виховної роботи. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна теорія та історія педагогіки. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2002 г.

Дисертація присвячена формуванню готовності до свідомого вибору старшокласниками майбутньої професії типу “людина – техніка” Розроблена і впроваджена педагогічна технологія профорієнтації старшокласників та формування їх готовності до свідомого вибору технономічних професій з використанням модульного підходу, розробки мотиваційного, інформаційного, діагностико-корекційного і проєктивного змістовних модулів. За результатами факторного аналізу найбільш чутливим показником попереднього професійного вибору визначена “усвідомленість майбутньої професії”. З'ясовано, що

завдання профорієнтації на технономічні професії важливо ставити не стільки в аспекті попередньої підготовки до професії, скільки в напрямку глибокої рефлексивної проробки змісту діяльності, власних можливостей і соціального професійного проектування.

Ключові слова: „готовність до вибору професії”, “професійна орієнтація”, “параметри оцінки ефективності професійної орієнтації”, “адекватність вибору технономічної професії”, “референтність чинника вибору технономічної професії”, “модель профорієнтації на технономічні професії”.

Кулиненко Л.Б. Формирования готовности старшекласников к осознанному выбору будущей профессии типа “человек – техника” в процессе учебно-воспитательной работы - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2002 г.

Диссертация посвящена научно-педагогическому осмыслению проблемы формирования готовности старшекласников к осознанному выбору будущей профессии типа “человек – техника” в процессе научно-воспитательной работы. Важным является предоставление учащимся, которые способны овладеть профессиями типа “человек – техника”, осознать собственное призвание, скорректировать как жизненные планы, связанные с данной профессией, так и соответствующую профессиональную направленность. Кроме того, среди старшекласников, имеющих способности к технике, немало таких, которые сделали другой выбор будущей профессии на неопределенных основаниях (престиж, популярность, мода и др.).

В практике профессиональной ориентации выделяется комплекс взаимосвязанных проблем. Исследование посвящено таким из них: осуществление профориентации в отдельном направлении (технические профессии); обозначение старшекласников общеобразовательной школы в качестве субъектов профессионального выбора; учет специфики профориентации учащихся в условиях рынка профессий, образования и труда; определение эффективности профессиональной ориентации школьников, поиск четких и гибких критериев ее оценки и связанных с ними операционных параметров готовности к профессиональному самоопределению; реализация современных технологического-педагогических подходов к формированию готовности старшекласников к выбору технических профессий.

В диссертации уточнены понятия “технономическая профориентация”, “параметры оценки эффективности профориентации”, “адекватность предварительного выбора будущей профессии”, “осознанность предварительного выбора будущей профессии”, “референтность

влияния фактора на выбор профессии”, “референтность влияния школы на выбор профессии”, “параметры профессиональной ориентации”, “организационная согласованность”, “объективная направленность профориентации”, “субъективная направленность профориентации”, “способ учета предмета технономической профессии в профориентации”.

В работе исследован опыт проведения профориентационной работы в старшей школе, который позволил теоретически решить противоречия между непрерывностью опыта, который передаётся ученикам, и динамикой жизни. Основным направлением работы было выявление предварительного выбора старшеклассниками будущей технономической профессии по определенным параметрам, выяснение влияния “способа профориентации” на предварительный выбор технономической профессии.

Модифицирована методика профориентации старшеклассников на технономические профессии с использованием модульного подхода. Предлагаемые подходы к работе со старшеклассниками в каждом модуле соответствуют “фазам профессионализации”. Эффективными признаны факультативная и консультативная формы проведения занятий.

Определена шестикомпонентная структура профессиональных технических проб в структуре диагностико-коррекционного профориентационного модуля. Основанием к дифференциации профессионально-технических проб стала специфика “физической природы технических устройств” и творческий или нетворческий характер задания. Результаты экспериментального исследования подтвердили наличие взаимосвязи эффективности профориентации (по параметрам предварительного выбора будущей профессии типа “человек – техника”) и предложенной модульно-факультативной формы профориентации. По итогам факторного анализа наиболее чувствительным показателем предварительного профессионального выбора определена “осознанность”. Обработка полученных в экспериментальном исследовании результатов позволяет сопоставить педагогические условия профессиональной ориентации и ее эффективность. Сделан обобщающий вывод о том, что в реальной практике задания профориентации на технономические профессии важно ставить не столько в аспекте предварительной подготовки к профессии, сколько в направлении глубокой рефлексивной проработки содержания деятельности, собственных возможностей и профессионального социального проектирования.

Ключевые слова: “готовность к выбору профессии”, “профессиональная ориентация”, “параметры оценки эффективности профессиональной ориентации”, “адекватность выбора технономической профессии”, “референтность фактора выбора технономической профессии”.

Kulinenko L. Formation of Readiness of the junior Pupil to the Realized Choice of the Future Trade such as "The Man - Engineering" in the process of teaching and educational work. - The Manuscript.

The thesis is devoted to the title of a scientific degree of the Candidate of pedagogical sciences on the specialty 13. 00. 01- general pedagogies and history of Pedagogies. M. Dragomanov National Pedagogical University Kiev. 2002.

The thesis is devoted to the problem of the formation of readiness of the junior pupils to the realized choice of the future trade such as "the man –engineering".

The method of the technique professional orientation of the junior pupils was modified with the help of the usage of the modular approach (motivated, information, diagnostic, projective).

According to the result of the factor analysis the most sensitive indicator of the preliminary professional choice is determined by "the realization".

The interpretation of the result received in the course of experimental research allows us to compare the pedagogical condition of the professional orientation and its efficiency.

Key words : "Readiness of the junior", "professional orientation", "parameters of an estimation of efficiency of professional orientation", "adequacy of a choice technique of a trade", "referent of the factor of a choice technique of a trade".